

5. Фурманов И.А., Фурманова Н.В. Психология депривированного ребенка. – М.: Владос, 2004. – 346 с.

The article exposes the features of forming of bases of interpersonality intercourse of children with intellectual insufficiency, and also gives some directions the correction of the exposed failings.

Keywords: Interpersonality intercourse; socialization, mental backwardness.

Отримано 18.09.2010 р.

УДК: 159.922.761 + 376.2

О.В. Романенко

РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ПЕРЦЕПТИВНОГО ПЕРЕДБАЧЕННЯ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ З ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ ДО ІНТЕГРАЦІЇ В СУСПІЛЬСТВО

Стаття присвячена вивченню особливостей соціально-перцептивного передбачення у дітей з церебральним паралічем. Результати дослідження спонукають до пошуку шляхів психокорекції через застосування прогностичних програм.

Ключові слова: діти з церебральним паралічем, соціально-перцептивне передбачення, психокорекція.

Статья посвящена изучению особенностей социально-перцептивного предвидения у детей с церебральным параличом. Результаты исследования побуждают к поиску путей психокоррекции через использование специальных прогностических программ.

Ключевые слова: дети с церебральным параличом, социально-перцептивное предвидение, психокоррекция.

Сучасний стиль суспільного життя характеризується входженням України в культурно-освітній європейський простір, що обумовлює актуальну тенденцію інтеграції в суспільство осіб з особливими потребами. Серед них підвищеної уваги та захисту потребують хворі на дитячий церебральний параліч внаслідок їх вираженої інвалідації та ускладненої ситуації соціального розвитку.

Попри розробку пріоритетних напрямів реабілітації та соціальної адаптації цієї категорії дітей (С.М. Зінченко, І.І. Мамайчук, А.М. Панов, І.А. Смирнова, А.В. Тюрін, О.В. Узун, С.В. Фаткулаєва, Л.О Ханзерук та ін.), ця проблема не втрачає своєї актуальності внаслідок перешкод для повноцінної соціалізації, які важко піддаються психологічній корекції. Перш за все сюди слід віднести явища емоційної та соціальної депривації, що виявляються у невпевненості хворої дитини у власних можливостях, її обмеженому досвіді спілкування, наявності відношень неприйняття з боку навколишніх.

В багатьох європейських країнах, після надання дитині з ДЦП необхідних реабілітаційних заходів, які дозволяють їй самостійно пересуватися, вона відразу інтегрується в масовий дитячий заклад. Як показує вітчизняний досвід, для повноцінного процесу інтеграції поки що недостатньо передумов як з боку суспільства, так і з боку цієї категорії дітей. Труднощі соціалізації виявляються у молодшому шкільному віці, коли у дитини опосередковано, під впливом ставлення навколишніх формується усвідомлення власного фізичного недоліку [2].

Характерним для ДЦП є порушення мотивів соціальної взаємодії, яке носить захисний характер. Специфіка захворювання обумовлює зменшення потреби у спілкуванні у цих дітей внаслідок наявності дизартричних розладів мовлення, гіперопіки з боку дорослих, психотравмуючого характеру спілкування з соціумом.

В таких складних умовах розвитку першочергового значення набуває особистісний фактор. Можна навести багато прикладів, коли спільні зусилля педагогів і батьків формують дійсно повноцінну особистість дитини, незважаючи на фізичний недолік. В таких випадках інтеграція дійсно відбувається успішно. Але, на жаль, такі випадки не являються масовим явищем; частіше відмічається позиція відкинутості, неповноцінності, пасивності, що ґрунтується на хворобливих переживаннях

власної неспроможності, або навпаки, культивуються утриманські установки, неадекватно завищений рівень домагань, що обумовлює підвищені вимоги до навколишніх та знижену критичність відносно себе.

Підґрунтям успішної соціалізації дітей з церебральним паралічем має стати формування їх готовності до соціальної інтеграції. З переходом до середньої ланки шкільної освіти дитина часто вимушена змінити звичне оточення та «влитися» в новий шкільний колектив. Цей процес є складним для здорової дитини, а для хворої він взагалі виступає стресогенною ситуацією. Тому одночасно з інтеграцією інвалідів має інтенсифікуватися просвітницька робота з педагогами та учнями шкіл, до яких поступають ці діти. Вона може проводитися у формі бесід, класних годин з учнями, круглих столів тощо. Доцільно, щоб такі заходи проводилися спільно з педагогами загальноосвітніх шкіл та спеціальними педагогами та психологами.

З іншого боку, необхідним є створення та функціонування системи адаптивної активності дітей з церебральним паралічем, яка б ґрунтувалася на адекватній оцінці як своїх можливостей, так і середовищних впливів. В системі психосоціальної реабілітації потребують удосконалення компенсаторні механізми, на яких може ґрунтуватися цей процес. Одним з таких механізмів є здатність до прогнозування в соціальній взаємодії, що має назву соціально-перцептивного передбачення.

Здатність до соціально-перцептивного передбачення у психологічній літературі розглядається в контексті вивчення проблеми соціальної перцепції, яка притаманна міжособистісній взаємодії (Г.М. Андрєєва, В.О. Барабаншиков, О.О. Бодальов, А.І. Донцова, Я.Л. Коломинський, В.О. Лабунська, М.І. Лісіна, Т. О. Репіна та ін.). Змістова структура соціальної перцепції включає чотири взаємопов'язані компоненти: конативний (перцептивна потреба, оцінка), когнітивний (розуміння ситуації, визначення її вузлових і типових рис), виконавчий (перцептивний план, операції) і диспозиційний (перцептивна установка, ставлення) [1, с. 144].

Соціально-перцептивне передбачення є емпіричним процесом отримання випереджальної інформації про динамічні компоненти експресивної поведінки особистості. На основі соціально-перцептивного передбачення людиною здійснюється діяльність із побудови прогностичних образів різної структурованості та усвідомленості. В ході нього відбувається взаємна оцінка статусів і соціальних ролей, спектру трудової та побутової діяльності, емоційно-вольових якостей, системи відношень, якостей особистості [4].

Формування здатності до соціально-перцептивного передбачення безпосередньо пов'язано з частотою обізнаності з певними об'єктами у минулому досвіді індивіда. Чим більший обсяг накопиченої інформації та ймовірність появи тих чи інших подій, тим вищою є не тільки адекватність та швидкість сприйняття окремих явищ навколишнього середовища, але й готовність до їх сприйняття. Цей показник для дитини з церебральним паралічем має особливе значення внаслідок недостатності такого досвіду. Ці діти, як правило, віддають перевагу спілкуванню у малих групах, часто упереджено ставляться до оточуючих, очікуючи на насміхи та нехтування, свідомо уникають соціальних контактів, ще більше обмежуючи таким чином свій досвід міжособистісної взаємодії. Хвороблива зосередженість на самому собі перешкоджає розвитку спостережливості як основи для прогнозування ситуацій соціальної взаємодії.

З метою виявлення стану сформованості здатності до соціально-перцептивного передбачення дослідженням було охоплено 36 дітей з церебральним паралічем 10-11 років, які закінчували 4 клас та готувалися до інтегрованого навчання у загальноосвітніх школах. При обстеженні дітей застосувалися методика нестандартизованого самозвіту на тему «Мої взаємини з навколишніми», Мальований апперцептивний тест, тест на спостережливість в ситуаціях соціальної взаємодії, тест шкільної тривожності Філіпса.

Як показали результати опитування, взаємини з людьми займають таке ж важливе місце в ціннісній сфері хворих дітей, як і у їх здорових ровесників. При цьому хворі діти зазначають, що існує відмінність у стосунках дітей з церебральним паралічем в колективі школи та на вулиці, у дворі, коли дитина може стати об'єктом зневаги та насмішок. Проведене дослідження виявило переконання хворих дітей у негативному ставленні до них з боку інших людей (30,6 %), ознаки невпевненості, тривоги у спілкуванні (47,2 % відповідей), знижену мотивацію до спілкування (22,2 %), труднощі уявлень у про розгортання подій соціальної взаємодії у часовій перспективі (69,4 %), переважання низького рівня спостережливості при спілкуванні з іншими людьми (58,3 %). Ці показники вказують на зниження передумов формування здатності до соціально-перцептивного передбачення.

Результати дослідної роботи показали також, що дефіцитарні особливості соціальних аспектів особистості у школярів з церебральним паралічем спонтанно не змінюються, а вимагають цілеспрямованого психокорекційного впливу. Найбільш сензитивним для такого впливу є перехідний період від молодшого шкільного віку до підліткового, оскільки в цьому віці тема самопізнання вже

набуває актуальності для дітей, а їх особистість є достатньо пластичною для корекції, доки негативні для її розвитку мотиви не закріпилися, як провідні.

Тому в систему заходів підготовки до соціальної інтеграції хворих дітей необхідним є впровадження спеціальних прогностичних програм. Вони мають включати навчання конкретним соціальним навичкам на основі таких засобів, як моделювання, рольова гра, зворотний зв'язок та перенос навички, навчання соціально-перцептивним вмінням за прототипами, формування уявлень про розвиток власного Я у часі.

Моделювання передбачає розгляд життєвої ситуації, яка пропонується дітям з метою показу певної навички. Кожна навичка складається із специфічних поведінкових кроків. Необхідною умовою є моделювання цих кроків у правильній послідовності. На одному занятті вивчається тільки одна навичка. Для демонстрації навички слід використовувати не менше двох прикладів. Найбільш доцільним у психокорекційній роботі є опрацювання таких соціальних навичок: "Початок бесіди", "Прийняття критики", "Як сказати ні", "Прохання про допомогу", "Ведення переговорів", "Відстоювання власної думки", "Подолання звинувачення" "Вираження подяки" тощо. Процедура їх проведення розробляється психологом з урахуванням специфіки життєдіяльності хворих дітей.

У практику роботи шкільного психолога доцільно також ввести метод навчання соціально-перцептивним вмінням за прототипами, розроблений О.М. Павловою. Він спрямований на формування здатності сприймати поведінкові характеристики партнера по спілкуванню та формувати адекватні уявлення про його наміри, думки, здібності, емоції та установки.

В основі цієї методики лежить положення про те, що сприймаючи іншу людину, суб'єкт формує певне уявлення про неї на основі схожості з попередніми враженнями. Цей процес відбувається на основі феномену стереотипізації, коли людині приписують якості, які притаманні цілій групі явищ.

У випадку використання прототипу зіставлення здійснюється не з усіма якостями, які притаманні даній групі явищ, а лише з типовим випадком. Прототип і є типовий представник даної групи об'єктів, «найкращий предмет даної категорії».

У психології соціального пізнання встановлено, що використання методу прототипів відіграє позитивну роль у зберіганні інформації, оскільки дозволяє швидше категоризувати об'єкти, які об'єднані спільними ознаками. У цьому випадку інформаційний пошук стає більш цілеспрямованим, інформація краще запам'ятовується та зберігається. Ця методика дозволяє навчити людину формувати уявлення про будь-які характеристики партнера, якщо вони мають поведінкові прояви. Якість навчання визначається мірою зв'язку між поведінковими індикаторами та відповідними характеристиками прототипу [3].

Одночасно з вправами, які спрямовані на безпосереднє навчання комунікативним вмінням та навичкам, необхідно формувати у хворих дітей уявлення про розвиток власного Я у часі (так звані часові децентрації самосвідомості), вміння оцінювати події з різних боків і передбачати їх наслідки, ставити себе на місце інших людей.

Таким чином, окрім розвитку основних комунікативних умінь (описи поведінки, комунікація почуттів, активне слухання, емпатія, конфронтація), в системі психосоціальної реабілітації хворих дітей необхідно приділяти увагу формуванню навичок соціально-перцептивного передбачення, які також виступають як сполучна ланка між особистістю та соціумом та сприяють успішній інтеграції в суспільство.

Список використаних джерел

1. Барабанщиков В.А. Психология восприятия: Организация и развитие перцептивного процесса / Барабанщиков В.А. – М.: Когито-Центр; Высшая школа психологии, 2006. – 240 с.
2. Калижнюк Э. С. Психические нарушения при детских церебральных параличах / Калижнюк Э. С. – К.: Вища школа, 1987. – 271 с.
3. Павлова Е. Н. Обучение социально-перцептивным умениям по прототипам / Павлова Е. Н. // Журнал практического психолога. – 2000. – № 5-6. – С. 159-167.
4. Регуш Л.А. Психология прогнозирования: успехи в познании будущего / Регуш Л.А. – СПб.: Речь, 2003. – 351 с.

The article is devoted to the exploring of social-perception prediction of the children with cerebral palsy. The article is also dedicated to a correctional influence which is directed on the anticipation forming.

Keyword: children with cerebral palsy, social-perception prediction, correctional influence.

Отримано 18.09.2010 р.